

УДК 316.612(045)

**PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF AGGRESSION IN
CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGE
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Velichko O. O. / Величко О. О.*primary school teacher, practical psychologist /**вчитель початкових класів, практичний психолог**Lisiv gymnasium of the Talniv city council of the Cherkasy region**Лісівська гімназія Тальнівської міської ради Черкаської області.*

Анотація. У статті розкрито психологічні особливості агресивності дітей молодшого шкільного віку. Представлено сутність понять «агресія». Встановлено, що діти, які стали свідками прояву агресії батьками, відтворюють побачене не тільки у своїх іграх, але й у стосунках з іншими. На основі ретельного аналізу визначено, що щоб запобігти агресивності, батьки мусять навчитися реагувати на вчинки дітей не імпульсивно й роздратовано, а виважено, розсудливо, щоб самим стати для них взірцем адаптивної, адекватної поведінки.

Ключові слова: молодший шкільний вік, агресія, агресивна дитина, агресивні дії, соціальна поведінка.

Вступ.

Однією з актуальних проблем сьогодення в закладах загальної середньої освіти є агресивна поведінка учнів молодшого шкільного віку. Проблема агресії має універсальний характер, спостерігається при всіх формах суспільного устрою, окреслює характерні особливості психологічної природи людини і виходить далеко за межі проблематики діяльності закладів освіти. Це одна з найгостріших проблем не тільки для педагогів і психологів, але й для суспільства.

Військова агресія на території України має серйозний травматичний вплив на життя і добробут дітей. Війна руйнує життя дорослих і дітей, забирає почуття безпеки, можливість розвитку та сенс життя, породжує численні страхи та стресові розлади. На сьогоднішній день однією з актуальних проблем є прояв агресії в молодшому шкільному віці. Внаслідок агресії у дитини знижується продуктивний потенціал, деформується її особистісний розвиток.

Основний текст.

Причиною дитячої агресії в умовах сьогодення є вікові особливості розвитку, пригнічена злість, тривога, прагнення контролювати ситуацію або захистити себе та свої речі, а також недостатньо розвинений емоційний інтелект. Адже розуміння механізму формування агресивних дій у дітей молодшого шкільного віку допомагає не тільки пояснити причини агресивної поведінки школярів, а й знайти засоби психологічного впливу на дитину, з'ясувати основні напрями психолого-педагогічної корекції та профілактики агресивних проявів у поведінці вже у початковій школі.

Слово «агресія» (aggression) походить від слова adgradi (де ad - на, gradus – крок), яке в буквальному сенсі означає «рухатися на», «наступати». Агресія – це усвідомлені дії, якими мають намір завдати шкоди іншій людині, групі людей або тварині [3]. Е. Фромм визначає агресію як заподіяння шкоди не тільки

живому, але і будь-якому неживому об'єкту. Агресивна поведінка людини є насамперед реакцією на фізичний і психічний дискомфорт, стреси, фрустрації.

У теорії, за А. Бандурою, агресія розглядається як специфічна соціальна поведінка, яка часто засвоюється і підтримується в сімейній ситуації. Зокрема, було доведено, що батьківська поведінка може виступати як модель агресії, що саме в агресивних батьків зазвичай бувають агресивні діти. Адже найперші зразки поведінки дитині надають батьки, які можуть давати приклади як позитивної соціальної спрямованості, так і демонструвати неприйнятні з точки зору соціальних норм способи взаємодії з іншими людьми. Діти, які стали свідками прояву агресії батьками, відтворюють побачене не тільки у своїх іграх, але й у стосунках з іншими людьми. При цьому зразки поведінки батьків мають більш тривалий вплив, призводячи до того, що діти, які постійно бачать насилля між батьками, будучи дорослими, схильні використовувати у своїй сім'ї ті ж способи взаємодії, що практикували їх батьки.

Відмічається, що несприятливі для дитини наслідки розлучення батьків викликані не тільки самим фактом окремого проживання подружжя. Конфлікти батьків до і після розлучення, повторний шлюб, погані взаємини дитини з одним із батьків, погіршують її поведінку. Агресивні прояви дитини можуть виступати як ревності до інших членів сім'ї, найчастіше до братів та сестер. В основі такої агресії лежить прагнення отримати увагу батьків, суперництво за любов дорослих [2]. На розвиток агресивності в дитячому віці можуть впливати особистісні особливості батьків. Показано, що агресивна поведінка у дітей пов'язана з відсутністю особистісного контролю матері. Серед особливостей сімейного виховання, що впливають на агресивність дитини, відмічаються наступні: нестача тепла та ласки з боку батьків, поблажливе ставлення до агресії, незацікавленість дітьми, байдужість до них. Неприйняття дитини, що проявляється у неувважності, жорстокості, униканні батьками контактів з дитиною, веде до розвитку агресивності, злочинності та емоційного недорозвитку, в той час, як «прийняття та любов» породжують у дитині почуття безпеки й сприяють нормальному розвитку особистості [2].

Крім відносин у сім'ї, на прояви агресії впливає і ряд інших чинників: індивідуальні та вікові особливості молодших школярів; взаємодія з ровесниками; моделі агресивної поведінки, трансльовані у ЗМІ; комп'ютерні ігри; моральні поведінкові норми, задані певними соціальними умовами; політичне та соціально – економічне становище сучасного суспільства; фізичні умови середовища, яке оточує молодшого школяра; психічні захворювання.

Агресивна поведінка може бути різною: фізична – використання фізичної сили проти іншої людини; вербальна – вираження негативних почуттів як через форму (крик, вереск), так і через словесні відповіді (погрози); роздратування – схильність до прояву негативних почуттів при найменшому збудженні (запальність, грубість); приниження; тролінг (злі жарти); плітки. Агресивні прояви у школярів зазвичай є ситуативними, нестійкими за інтенсивністю, частотою вираження і спрямованістю.

До основних ознак агресивності заведено відносити: прагнення відмовлятися та заперечувати, впертість, драгівливість і забіякуватість, напади

гніву, вибухи обурення й злості, наполягання на своєму, владність, завищена самооцінка, самовпевненість, невміння зрозуміти інтереси іншої людини, егоцентризм, намагання принизити, образити.

Більшості дітей з агресивними поведінковими проявами властиві такі риси: недорозвиток комунікативної мовленнєвої функції; незадоволеність потреби у визнанні їх ровесниками й дорослими; невміння адекватно виражати власні негативні емоції; невміння взаємодіяти у конфліктних ситуаціях з ровесниками та дорослими тощо.

Портрет агресивної дитини – це дитина, яка часто втрачає контроль над собою, часто сперечається та свариться, спеціально провокує оточення, задрить та мстить, часто ламає іграшки та б'ється, ображає тварин, дружить з молодшими дітьми.

Часто місцем виникнення агресивних реакцій є школа. Дитина, потрапляючи у шкільне середовище, піддається дії певних норм, що регулюють поведінку учнів. Вона повинна увідповіднювати себе із поставленими перед нею новими вимогами та завданнями, установити контакти не тільки з однолітками, а й з учителями та іншими працівниками школи [1].

У класі можуть виникати ситуації, що мають негативний вплив на формування навичок правильної взаємодії в колективі. Наприклад, до наростання конфлікту, неприязні, ворожості, а згодом і появи агресивної поведінки можуть призвести неодноразові скарги дітей на одного з однокласників, що виказуються вчителю. У цілому, наявність класів із великою кількістю учнів сама по собі сприяє виникненню агресії, тому що в такому разі легше залишитися непоміченим і уникнути відповідальності за неправильну поведінку.

Щоб запобігти агресивності, батьки мусять навчитися реагувати на вчинки дітей не імпульсивно й роздратовано, а виважено, розсудливо, щоб самим стати для них взірцем адаптивної, адекватної поведінки. Жорстке ставлення до дітей – це крайній ступінь невинуватої перестановки ролей, коли батьки намагаються розв'язувати емоційні проблеми шляхом дітей, «зриваються» на них. Тому основне завдання батьків – зміна неадекватних, афективних стереотипів взаємодії з дитиною: треба навчитися насамперед розуміти її емоційні вияви й адекватно на них реагувати [4].

Замість того, щоб одразу втихомирювати дитину, правильніше буде трохи зачекати: 1 хвилину на кожен її рік життя (з п'ятирічним – 5 хвилин).

Почуття дитини не можна оцінювати, засуджувати. Щоб дитина не говорила або не робила в цей момент, їй зараз погано, як нікому. Зрозумійте її, не сваріть за те, що вона посміла гніватися. Не бійтеся відкрито висловлювати співчуття дитині. Співчуйте без оцінок: «Звісно, це неприємно, боляче, коли...» поставтеся до її обурення з розумінням і повагою. Як правило, після афективного спалаху дитина відчуває спустошеність і не готова до співбесід. Дайте їй змогу відпочити й обов'язково поговоріть із нею наодинці трохи пізніше. Тільки тоді, коли емоції вщухнуть, розкажіть дитині про те, як ви переживали, коли вона виявляла свій гнів. Знайдіть разом із нею вдалу форму висловлювання протесту: «Я злюся, коли на мене кричать», «Я ображаюся коли ти несправедливо мене

звинувачуєш». Якщо дитина навчиться усвідомлювати власні почуття й почуття інших, вона зможе свідомо обирати мирні форми боротьби та захисту, отож, частіше спонукайте дитину до розмови про почуття, вчіть її виражати емоції соціально прийнятними засобами. Важливо вчити дітей використовувати агресивну енергію в мирних цілях, спрямовувати у творче річище: складати вірші, малювати, танцювати, займатися спортом, гратися в рухливі ігри. Такі види діяльності сприяють розрядці внутрішнього напруження, запобігати нагромадженню агресивної енергії. Учити контролювати імпульсивну агресію, формувати здатність не реагувати на провокацію відповідною агресією, відмовлятися приймати негатив від інших, впускати його у свою душу, «грати за чужим сценарієм». Коли дорослі реагують на емоційні спалахи дітей із любов'ю, розумінням, не по – диктаторські, діти, врешті – решт, вчаться контролювати свою поведінку, і це стає важливою складовою здорового розвитку їх емоційної сфери. Агресивна реакція – це реакція боротьби. Вона складається з невдоволення, протесту, виникає при спробі дитини змінити ситуацію. Потрібно зрозуміти причину протесту й опору та вилучити їх [4].

Батькам слід пам'ятати, що найкращий спосіб уникнути надмірної агресивності дитини – виявляти до неї любов! Любити свою дитину такою, якою вона є, а не за її досягнення та успіхи. Не порівнювати її з іншими дітьми. Порівнювати її з самою собою (такою, якою вона була вчора і, можливо, буде завтра).

Література:

1. Агресивна поведінка дітей і підлітків. – Режим доступу: <https://childdevelop.com.ua/articles/conflict/27/> (дата звернення: 1.03.2024.)
2. Агресивна поведінка дітей дошкільного віку: причини виникнення та профілактика. - Режим доступу: https://theses.oa.edu.ua/DATA_dis.pdf (дата звернення: 29.02.2024.)
3. Діагностика та корекція агресивності молодших школярів методом казкотерапії. - Режим доступу: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2016/2-3_2016/4.pdf (дата звернення: 4.03.2024.)
4. Робота з агресивною дитиною - Режим доступу: <https://sites.google.com/view/svit-efremova/> (дата звернення: 2.03.2024.)

***Abstract.** The article reveals the psychological features of aggressiveness among children of primary school age. The essence of the concept of "aggression" is presented. It was established that children who witnessed their parents' aggression reproduce what they saw not only in their games, but also in their relationships with others. Based on careful analysis, it was determined that in order to prevent aggressiveness, parents must learn to react to their children's actions not impulsively and irritated, but measuredly, judiciously, in order to become a model of adaptive, adequate behavior for them.*

***Key words:** younger school age, aggression, aggressive child, aggressive actions, social behavior.*

Стаття відправлена: 6.03.2024 р.

© Величко О. О.